
PAJOTSE BOERENGESCHIEDENIS

Een blik op de landbouwgeschiedenis uit het oogpunt van de boer

Lucas Van den Abeele
September 2018

VOORWOORD

De Pajotse boerengeschiedenis werd geschreven in het kader van een thesisonderzoek binnen de internationale master in de Agroecologie aan de universiteiten van NMBU Noorwegen en ISARA Lyon. Met als doel een overzicht te krijgen over hoe de landbouw evolueerde in de streek van Pajottenland tussen het midden van de 20^e eeuw en vandaag werden zeven boeren en landbouw-gerelateerde personen geïnterviewd. Die personen zijn uitgekozen op basis van hun achtergrond en visies op de landbouw om een zo breed mogelijk beeld te krijgen van de boerengeschiedenis. Hun getuigenissen werden samengevoegd tot een verhaal dat de identiteit van de streek en zijn inwoners belicht. Binnen het onderzoek was het belangrijk de geschiedenis rechtstreeks te horen vanuit het standpunt van de boeren in tegenstelling tot die afkomstig uit geschreven bronnen. In diezelfde optiek werd een eerste versie aan de geïnterviewde personen voorgelegd om hun akkoord te verkrijgen over het verhaal dat uit hun woorden gedistilleerd werd. Rekening houdende met hun opmerkingen werd een tweede versie geschreven die vervolgens aan een bredere groep van landbouwers, verwerkers en geïnteresseerden werd rondgestuurd. Om de anonimiteit van de geïnterviewde personen te garanderen worden ze geciteerd aan de hand van de letters A tot G.

INLEIDING

De naoorlogse geschiedenis van de landbouw in het Pajottenland valt in te delen in drie grote periodes aan de hand van de verschillende gebeurtenissen en evoluties die de landbouw onderging sinds de jaren '50 van de vorige eeuw. De eerste typeert de evolutie van herenhoeves en keuterboeren naar de typisch gemengde familiale bedrijven, gaande van begin jaren '50 tot eind jaren '60. De tweede periode ('70-'90) is die van de industrialisatie en schaalvergroting van de landbouw aan de aan- en afvoorzijde, alsook op bedrijfsniveau. De derde periode, tenslotte, beschrijft de landbouw tussen de jaren '90 en heden, een periode van strengere wetgeving, intrede van de elektronica en digitalisering, resulterend in een verdere daling van het aantal actieve landbouwers. In de komende paragrafen worden deze drie periodes uitvoeriger besproken aan de hand van vijf categorieën: bedrijfsvoering, economisch, politiek, syndicaal, en kennisoverdracht.

'50-'70: VAN KEUTER- EN HERENBOEREN TOT HET GEMENGDE GEZINSBEDRIJF

De boerderijen zoals ze er van oudsher uitzagen ondergaan vanaf de tweede wereldoorlog een onherroepelijke hervorming die zijn gevolgen tot op vandaag laat voelen. Handarbeid en gezinsarbeid worden in eerste instantie ingewisseld tegen tractor en melkmachine, gevolgd door een hele reeks gemechaniseerde werktuigen. Deze mechanisatie zet de trend in gang van schaalvergroting en productiemaximalisatie, gedreven door een 'nooit meer honger' politiek.

BEDRIJFSVOERING

Tot aan de komst van de tractor de verspreiding ervan onder de boerenfamilies (rond '60) wordt de Pajotse landbouw getypeerd door twee soorten bedrijven, enerzijds de grote herenhoeves van om en bij de 100ha met veel werkvolk uit de streek (melk- en paardenknechten) en anderzijds de zelfvoorzienende gezinsboerderijen (de keuterboeren uit die tijd) met een handvol koeien en een grote groentetuin. *Hier in Heikruis of Kester hadden ze van huis tot huis minstens een koe, of twee of drie en een groten hof. Ik heb nog mensen met de koe langs de straatkant zien gaan om ze te laten grazen (A).* Veel van die gezinsboeren werken op de herenhoeves en krijgen een lap grond ter beschikking om hun gezin te onderhouden. Een eerste mechanisatiegolf, via tractor en melkmachine, maakt veel werkvolk overbodig. Zij keren terug naar hun lap grond en moeten kiezen tussen uitbreiden en verder boeren of werk zoeken in het dorp, in de melkerij, de molen, of de werkplaats. De kapitaalkrachtigste onder hen breiden hun lap grond uit tot een klein gezinsbedrijf, berustend op een tractor en familiale werkkraft. Hiermee ontstaan de typisch gemengde gezinsbedrijven die de productie de 50 volgende jaren zullen verzorgen.

Een traditioneel bedrijf is in die tijd getypeerd door zijn uiteenlopende activiteiten, bezit tussen de 5 en 20 dubbeldoelkoeien, vaak van het witblauw ras (Holsteiners zijn nog niet aan de orde), enkele hectaren weiland en een aantal akkers. De rotatie die gelijkaardige verhoudingen heeft voor zowel de grote als de kleine boeren bestaat uit 1 jaar tarwe, 1 jaar gerst en 1 jaar aardappelen, bieten (suiker en of voeder) en haver. *Er werd nog met de hand gehakt, bieten gekapt, geschoffeld, rapen gezaaid, enz (G).* Rapen worden als nateelt gezaaid en dienen samen met de bieten en de gerst als veevoeder.

De schaal van de bedrijven is echter ook dan al heel verschillend binnen het Pajottenland. Zo zijn de bedrijven in Zuid-West Pajottenland systematisch een pak groter dan de bedrijven in het Noord-Oosten die dicht tegen Brussel aanliggen. Dezen specialiseren zich dan weer meer in groenten en fruit voor de versmarkt. *De aardbeien waren een grote business en vroeger had elke boer in Vlezenbeek*

zo'n 10-20 aren aardbeien staan. [...] ook in de weilanden stond veel fruit: appels, peren en kersen... En de beesten graasden onder de hoogstammen door (C).

ECONOMISCH

Gedurende de jaren '60 is de productie aan invoer- en afvoorzijde nog sterk lokaal verankerd. Boeren hebben een min of meer autonoom bedrijf, produceren hun veevoeder in grote mate zelf en verkopen hun producten, melk, graan en aardappelen thuis of aan lokale verwerkers. Het aantal melkerijen was tijdens de oorlog al fors afgenomen en enkel de grootste overleefden, o.a. in Vlezenbeek, Oetingen, Pepingen en Herfelingen (Olympia). De molens ondergaan enkele jaren later dezelfde trend. *Molenaars waren er waarschijnlijk twee per dorp. Ze maakten niet allemaal bloem, slechts één op drie, de anderen deden veevoeder. Er was ook minstens één bakker per dorp (A).* Tussen de jaren '70 en '80 worden ook de molens gedecimeerd tot er slechts nog enkelen overblijven: Halle, Kester, Oetingen, Herfelingen...

Ook zelfvermarkting is sterk aanwezig in de streek en er worden doorsnee producten op de boerderij verkocht of aan huis geleverd. *Hier in de streek zijn er altijd bedrijven geweest die aan thuisverkoop deden, ook al van voor 50 jaar. De boer in het dorp had op bepaalde dagen melk, boter of botermelk beschikbaar. Men ging daarvoor toen nog niet naar de supermarkt. De mensen wisten waar ze hun gierief moesten halen. [...] Ook aardappelen werden in de kelder opgeslagen en verkocht of aan huis geleverd (G).*

POLITIEK

De jaren na de oorlog wordt er hard ingezet op voedselproductie in grote hoeveelheden. Er wordt gestreefd naar 'nooit meer honger'. Op 25 maart 1957 wordt het verdrag van Rome ondertekend door zes staten: Italië, Duitsland, Frankrijk, België, Nederland en Luxemburg, wat leidt tot het oprichten van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) op 1 januari 1958. Daaropvolgend ziet het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB) in 1962 het licht dat de markt opent voor zes landbouwproducten (granen, varkensvlees, eieren, kippenvlees, fruit, groenten en wijn) tussen de zes deelnemende lidstaten. De drie pijlers binnen het GLB zijn¹:

- Eenheid van markt: geen grenzen tussen de markten van de verschillende lidstaten
- Gemeenschapsvoorkeur (Communautaire preferentie): producten van binnen de gemeenschap krijgen de voorkeur in de markt en een prijsvoordeel t.o.v. producten die van buiten de Europese Gemeenschap komen
- Financiële solidariteit: de financiering van het GLB gebeurt vanuit het Europees budget.

In datzelfde jaar komt in België het Landbouwinvesteringsfonds (LIF) tot stand dat een selectieve steun uitschrijft voor bedrijven die willen uitbreiden. Daarmee gaan modernisering en schaalvergroting hand in hand. Het is Sicco Mansholt, Nederlandse boer en Europees minister voor landbouw tussen '58-'72, die deze trend verderzet en als architect gezien wordt van het Europese landbouwbeleid. Hij zet de krijtlijnen uit voor de richting die de landbouw tot de dag van vandaag zal uitgaan.

¹ Joris Relaes, 2011. Het Europees Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) een beleid continu in beweging. KU Leuven.

SYNDICALISME

Het syndicalisme is in het Pajottenland nooit gedomineerd geweest door één overkoepelende beweging. Het reliëf en de goede grond waarop de Pajotse boeren altijd boerden zit daar voor iets tussen. Inderdaad, dankzij hun goede grond en sterke familiale gemengde bedrijven hebben de boeren de vruchtbaarheid en hun autonomie kunnen bewaren. Temeer zorgt hun aangeboren trots ervoor dat ze niet snel afhankelijk worden van hulp biedende organisaties of instanties. Ze houden voet bij stuk, doen het op hun manier. Dit verklaart deels waarom de Boerenbond nooit de overhand krijgt in Pajottenland zoals ze het in andere Vlaamse streken wel deed. *De invloed van de Boerenbond in Pajottenland was een verhaal van een van de syndicale spelers in de streek, niet dé syndicale speler. De Boerenbond heeft er altijd maar een deel van de landbouwers kunnen bereiken (E).*

Het ABS daarentegen, is vanaf zijn beginjaren heel sterk vertegenwoordigd in Pajottenland. Zij scheuren zich in '62 af van de Boerenbond en voeren drietandsacties als reactie op het kapitalistische en corporatistische beleid van Boerenbond. Zij kiezen voor een meer liberaal geïnspireerd beleid waarin de rechten van de zelfstandige boer verzekerd worden en nemen daarmee deels de scepter over van de UPA (Union Professionnelle Agricole), hun Waalse tegenhanger die voordien de belangen van de Pajotse boeren verdedigde. Het was onder andere onder toedoen van de UPA dat de eerste Vlaamse boerenbetoging georganiseerd werd in Leerbeek, anno 1959.

Sommige boeren voelden zich zelfs meer Waal dan Vlaming in hun manier van boeren. Het was zeker geen dichte grens tussen Pajottenland en Wallonië. Ze hadden meer affiniteit voor Wallonië, Henegouwen, dan voor West-Vlaanderen, zeker (F).

Ge merkte duidelijk de invloed van de Waalse boeren. Vele Vlaamse boeren waren naar daar uitgeweken en kwamen hier de passie preken. Eli Van den Keybus, opinie leider binnen ABS, had bijvoorbeeld lang in Wallonië geboerd (A).

KENNISOVERDRACHT

Binnen het Pajottenland zijn het de Boerenbond en de UPA die als eersten de kennisoverdracht formeel vormgeven. De Boerenbond organiseert Boerengildes en studieclubs waarbij de boeren uit het dorp of binnen een vakgebied geregeld samenkomen om kennis uit te wisselen, op de hoogte te blijven van de nieuwigheden binnen hun domein en sociaal sterk te staan. UPA, van haar kant, organiseert bijscholing onder de vorm van landbouwleergangen. *Hier ter plaatse was dat georganiseerd door de UPA, de Waalse landbouworganisatie, maar die Nederlandstalige lesgevers had. Ook de Boerenbond organiseerde hier leergangen, maar had in die tijd minder invloed (A).*

Informeel samenwerken en kennisuitwisseling wordt bij de Pajotse boeren nooit heel sterk. Ze helpen een handje bij het stro binnenhalen of de aardappel oogst, wisselen een machine uit als er een defect is, maar heel regelmatig gebeurt het niet. *Informeel samenwerken tussen boeren is er altijd geweest, maar het feit dat boeren zich in de kapitalistische economie hoe langer hoe meer inschakelen, als een soort van proces dat zichzelf versterkt, maakt dat ze concurrenten worden, of ze nu willen of niet (B).*

'70-'90: INTREDE VAN DE INDUSTRIE

Die kleintjes zijn er allemaal uitgevallen en de overlevers zijn tussen '60 en 2000 stilletjes aan gegroeid tot bedrijven van 20-25ha et tot 20-25 melkkoeien met hier en daar een uitschieter die iets groter of kleiner was (A).

De geleidelijke intrede van de industrie in de landbouw brengt een scheiding in bedrijfsvoering teweeg: bedrijven kiezen ervoor grote hoeveelheden te produceren voor de industriële afnemers en verwerkers, of kiezen een meer lokaal verankerde weg waarbij ze hun eigen producten, al dan niet zelf-verwerkt, in hoefwinkels of op markten verkopen.

BEDRIJFSVOERING

De eerste grote ommezwaai die er op het vlak van bedrijfsvoering komt is het steeds meer specialiseren van de bedrijven, het melkvee wordt van het vleesvee gescheiden, de veehouders van de akkerbouwers en tuinders. Nevenactiviteiten als varkens en kippen houden, boter maken of aardappelen verkopen op de boerderij verdwijnen beetje bij beetje om plaats te maken voor één of twee hoofdactiviteiten. Ten tweede doet de maïs zijn intrede met als gevolg dat voederbieten, gerst en rapen stilletjes aan uit de teeltwisseling verdwijnen. *Maïs heeft alle vroegere winterveevoerders zoals rapen en kolen vervangen (G)*. Verder wordt ook het machinepark van de boer uitgebreid omdat de teelten meer en meer gemechaniseerd worden: mestkarren, schoffelaars, spuitmachines, aardappelrooiers, etc. *Ik heb tot mijn 30 jaar (begin jaren '70) aardappelen met de hand gerooid (G)*. Machineren of gemeenschappelijke machineparken komen daarentegen niet echt van de grond in Pajottenland. Boeren bezitten hun machines liever zelf en wat ze zelf niet kunnen doen, doet de loonwerker die vanaf de jaren '70 meer en meer aanwezig is op de boerderijen en de bedrijfsvoering daarmee beïnvloedt.

ECONOMISCH

Op vlak van aanvoer worden de boeren ook meer afhankelijk van de industrie, ze kopen er hun sproeistoffen, zaden, kunstmest en vooral veevoeder aan, waardoor ze aan autonomie verliezen. Tussen de jaren '70 en '80 doet de veevoederindustrie een enorme sprong voorwaarts en koopt een groeiend aantal boeren hun voeder bij de voeder *marchand*. Vooral de Nederlanders maken gebruik van die nieuwe markt. *De Nederlanders gingen zich bij Smeets volzuigen met graan en gingen ermee 200-300km in Nederland om er daar voeder van te maken en die dan hierheen terug te brengen (A)*. De lokale afzet voor graan wordt inderdaad kleiner en kleiner en de hele graanketen wordt steeds anoniemer. Slechts een paar molens en melkerijen blijven over die de producten van de boeren afnemen.

Naast de boeren die zich toeleggen op de industrialisering, groeit anderzijds een groep zelfvermarkters en zelfverwerkers die hun bedrijf over een andere boeg gooien. Zelfvermarkting en zelfverwerking zijn in die tijd geen nieuwe fenomenen, maar worden als het ware heruitgevonden en nemen een belangrijkere rol binnen de bedrijfsvoering. Meer en meer richten boeren zich tot de stedelingen die komen ontspannen tussen het groen en de verschillende hoeveslagers, hoevebakkers of hoevezuivelaars aandoen. *Langs Pajottenlandse wegen zie je overal bordjes hoeveverkoop. Binnen het Pajottenland neemt het aantal toe naarmate je Brussel nadert...* (F). Het zijn vaak de vrouwen op de boerderij die de zelfvermarkting in handen nemen. Buitenshuis werken is sociaal nog weinig aanvaard voor vrouwen, iets wat pas rond de eeuwwisseling zal veranderen en waardoor vele bedrijven het hoofd boven water zullen kunnen houden.

Gestuurd door de Boerengroep, een lokaal boerencollectief, komt in 1981 een ander initiatief van de grond: de boerenmarkt van Gaasbeek. Het is de tweede boerenmarkt in Vlaanderen, na die van Baaigem die in 1978 het licht zag. De boerenmarkt versterkt de trend van de zelfvermarkting en zelfverwerking en geeft de boeren een gevoel van herwaardering voor hun werk. De belangrijkste verwezenlijking van de boerenmarkt, naast het opnieuw in de kijker stellen van de boerenstiel, is de prijzencommissie, tot op heden actief. De prijzencommissie bepaalt de prijs voor elk product bij aanvang van de markt en alle boeren moeten zich eraan houden. *Ja, je mag niet onder of boven de prijs verkopen. Boeren hebben graag dat het vaste prijs is, het geeft minder zware concurrentie. Daarbij zorgt het ervoor dat de kwaliteit verbetert. Bij een vaste prijs is dat kwaliteitsstreven de enig mogelijke manier van concurreren (C).*

In '81 hebben wij de boerenmarkt van Gaasbeek opgericht. Er waren zeker tien boeren die daar goed hun boterham verdienden, die vandaag financieel sterker staan dan die met 500 koeien. Ze hebben meer geld en kunnen tegen een duw. [...] Ja, ja, de boeren hadden plots een beter leven. Ze moesten niet meer naar de bank gaan, ze hadden het zelf. [...] De Boerenmarkt van Gaasbeek is nog zuiver, enkel boeren verkopen er. Dat kan je van geen enkele boerenmarkt in Vlaanderen meer zeggen (C).

Verskillende zaken komen samen op de boerenmarkt: vat hebben op de prijs, grootschaligheid afremmen, diversiteit behouden, sociale samenwerking, contact met verbruikers, vertrouwen... Het was een smeltkroes van verschillende elementen (B).

POLITIEK

Na zijn beginjaren waarin het GLB voornamelijk productietoename in de hand werkt, krijgt Europa vanaf de jaren '70 te kampen met voedseloverschotten. Men kan niet meer over de melkplassen en boterbergen heen kijken en Europa voert massaal exportsubsidies in om de overschotten weg te werken. Plots boert de boer niet meer om zijn eigen dorp, streek of zelf land te voeden, maar draagt hij bij aan het voeden van de wereldbevolking en speelt hij dus op de wereldmarkt met alle gevolgen van dien. *Vanaf dat de tractor kwam en ook de politiek van Mansholt is de drang er gekomen van groter, groter want we moeten de wereldmarkt bespelen (A).*

Het is dan ook in 1971 dat 100.000 boeren van over heel Europa massaal op straat komen in Brussel om tegen het Plan Mansholt te betogen. Ze zijn het niet eens met de drie voornaamste nieuwe beleidspunten: sanering, investeringssteun en voorlichtingsgebonden subsidies. *Voorwaarde voor voorlichting en financiële steun was schaalvergroting. Het gevolg was meer ontmenging, meer specialisering en minder bedrijven (B).* Het blijft niet bij die ene betoging en het ongenoegen van de landbouwers is duidelijk te voelen. De landbouwsyndicaten maken er dan ook gretig van gebruik om hun stem te laten horen. *Wij hebben met de bedrijfsgilde aan praktisch alle betogingen meegedaan. [...] Er waren ook altijd enkele niet-Boerenbond'ers mee, van de UPA, ABS enzo. Dat was een interessant contact. Soms kroop ik met een micro, vooraan de betoging, in de tractor van een ABS'er, om maar te zeggen dat we elkaar wel goed verstonden (G).*

Bovendien wordt eveneens in '71 de BTW ingevoerd in België wat een rechtstreeks effect heeft op de landbouwpraktijken binnen de bedrijven. Voordien werden ook al taxen geheven, o.a. onder de vorm van taxzegels, maar die hadden minder invloed op de directe verkoop. De invoering van BTW werkt de ontmenging en specialisatie in de hand en maakt dat boeren hun nevenactiviteiten zoals aardbeien afbouwen omdat deze plots strenger belast worden en de administratieve druk opvoeren. *In Vlezenbeek had meer dan helft van de boeren aardbeien, maar eens de BTW er kwam werd alles belast en verdwenen die nevenactiviteiten. Vervolgens kwamen de veilingen en werden de boeren groter en groter (C).*

Ook op ruimtelijk niveau zijn de jaren '70 een woelige periode voor Pajottenland. Eerst wordt het Erasmusziekenhuis in '71 gebouwd op de grens tussen Brussel en Pajottenland. Vervolgens komen er de plannen om via een nieuwe autostrade (A8) dwars door Pajottenland, Brussel met Rijsel verbinden, maar die na hevige protest in '75 omgeleid wordt. Ook de geplande breekwerf in Pepingen wordt op protest ontvangen en afgevoerd. Als kers op de taart komt de Walt Disney Corporation tenslotte in '78 met het idee een attractiepark rond het kasteel van Gaasbeek, toen nog staats eigendom, uit te bouwen. Enkele politici en de zware reactie vanuit Wallonië, die de staatssteun evenredig verdeeld willen zien tussen Vlaanderen en Wallonië, slagen er uiteindelijk in de plannen te dwarsbomen. Niet veel later wordt het voortbestaan van de landbouw in de streek verzekerd dankzij de gewestplannen waarbij in Pajottenland heel duidelijk gekozen wordt om geen verdere woonuitbreidingsgebieden of industriezones in te kleuren.

SYNDICAAL

Syndicaal gezien verandert er ook wat gedurende de periode '70-'90 in Pajottenland. ABS versterkt zijn werking, bouwt een goed secretariaat uit en geniet een actief engagement van zijn leden. Ook de Boerenbond zit niet stil en herstructureert zijn interne organisatie in 1971. Drie interne structuren worden opgesplitst in telkens twee onderdelen, enerzijds technisch en anderzijds sociocultureel. Zo worden de Boerengilden omgevormd tot Bedrijfs gilden en Landelijke Gilden. *Landelijke Gilden hadden eerder thema's als wat met de kinderen, gezondheid, verkeer, verzekeringen, allerhande maatschappelijke thema's* (G). De Boerinnenbond wordt KVLV Agra en KVLV (Katholiek Vormingswerk van Landelijke Vrouwen), en de BJB (Boerenjeugdbond) wordt op zijn beurt Groene Kring en KLJ (Katholieke Landelijke Jeugd). Vooral dankzij Landelijke Gilden en KVLV bouwt Boerenbond een sterke socioculturele tak uit en verbindt hierdoor de boeren sterker met elkaar en met de landelijke bevolking. *Dat hele culturele leven was de beste zet van de Boerenbond om de mensen bij elkaar te houden en bij de Boerenbond te houden* (D).

Eind jaren '70 komt er reactie op het liberale beleid van het ABS en komen enkele bevriende boeren samen wat tot de oprichting van de Boerengroep leidt, een sociaal geëngageerde informele actiegroep naar voorbeeld van de Boerengroep in Wageningen. *ABS was corporatistischer dan de Boerengroep, ze verdedigden meer de belangen van de boer, waren niet zo zeer sociaal geëngageerd. Ze waren soms ook erg conservatief, niet heel rood. ABS was anti-Boerenbond, maar niet per se progressief. Ze pleitten voor privébezit, Boerengroep was meer socialistisch en communistisch geïnspireerd* (B). De Boerengroep groeide nooit uit tot een formele boerenbeweging, maar nam deel aan acties en lag aan de basis van de boerenmarkt in Gaasbeek, tevens hun grootste verwezenlijking.

Bij de invoering van de Europese melkquota in 1984 leidt een interne tweestrijd bij ABS, gedragen door Ignace Van de Walle, Lieven Ferket en Werner Van Gijssels, tot de afscheuring van het VAC in '85². Al berust het VAC bij zijn ontstaan op drie pijlers: syndicale beweging, sociale beweging (verbeterde samenwerking tussen boeren) en dienstencentrum, toch blijft er enkele jaren later slechts het VAC-dienstencentrum over.

In de beginjaren was dat echt wel protest tegen de Boerenbond en ABS en voor een ander landbouwbeleid. Naargelang dat de tijd vorderde en er geen andere landbouwpolitiek kwam, werd het meer en meer een dienstencentrum om de boeren te helpen er zo goed mogelijk uit te geraken met het huidige landbouwbeleid. Het werd meer bedrijfsbegeleiding, maar was geen syndicalisme meer (D).

² Bart Coppein, 2005. De hand aan de ploeg: Vlaamse landbouworganisaties en Vlaams-nationalistische partijen in de twintigste eeuw.

Het syndicale landschap wordt een gediversifieerde zaak in Pajottenland, maar dat vormt voor de boeren geen enkel probleem. Zij zweren geen trouw aan één landbouworganisatie, maar schipperen tussen de verschillende organisaties. *Ge hebt mensen die op drie plaatsen lid zijn om er het goede uit te trekken: lid zijn bij de Boerenbond voor afslag op de verzekering, bij VAC voor de diensten en lid van ABS omdat hun geboorteland erbij zit. Ze lezen alle blaadjes en halen er het beste uit* (D). Zelfs binnen de boerengezinnen heerst er soms tweedracht: *Je had dus ook fenomenen waar de man absoluut anti-Boerenbond was en de echtgenote, de boerin bestuurslid was bij KVLV. Zo'n situatie was niet vreemd in Pajottenland* (E). De Pajotse boeren kiezen er bewust voor om informatie van verschillende bronnen te vergaren en uit te kiezen wat hen het meest opbrengt.

KENNISOVERDRACHT

De landbouwleergangen van de UPA blijven bestaan tot rond 1975, waarna ze zich terugtrekken uit de regio. Vanaf 1978 neemt ABS het van hen over en creëert daarvoor het NAC (Nationaal Agrarisch Centrum), niet te verwarren met VAC dat een kleine tien jaar later actief wordt en eveneens naschools onderwijs en voorlichting verzorgt. Binnen de Boerenbond organiseren de bedrijfsgilden zich dan weer per gemeente in aparte vakgroepen rond specifieke thema's: varkens, melkvee, vleesvee, akkerbouwen, etc.

Bedrijfsgilden, dat was kennisuitwisseling tussen de boeren, ook collegialiteit, studie- en deels plezierreizen, tijdschriften om nieuws aan te brengen, vergaderingen met gastsprekers per bedrijfsgilde of met verschillende bedrijfsgilden samen en cursussen, voornamelijk in de winter. [...] Dat maakte dat mensen elkaar leerden kennen, aan elkaar vragen konden stellen: "Hebt gij dat al voorgehad, ik heb dat en dat en dat..." Dat contact was minstens even belangrijk als de kennis die ze opdeden, want de kennis konden ze ook lezen. Maar wat ze van elkaar leerden was het belangrijkste facet (G).

Het ministerie van landbouw organiseert eveneens bedrijfsbegeleiding en voorlichting. Ook openen zij demonstratieboerderijen waar nieuwe rassen gezaaid worden en vooruitstrevende technieken gedemonstreerd en gepromoot worden bij de geïnteresseerde boeren.

'90-2018: VAN BOER TOT ONDERNEMER

Waar de periode '70-'90 getypeerd wordt door een sterke evolutie naar een meer geïndustrialiseerde landbouw, komt in de periode '90-2018 de voltooiing van dat proces tot stand en reikt het zelfs verder. De derde periode wordt getypeerd door een sterk afnemend aantal boeren, hoofdzakelijk omwille van een toenemende administratieve en economische druk, stijgende aankooprijzen en dalende afzetrijzen. Als antwoord wordt er nog steeds aan zelfverwerking en zelfvermarketing gedaan, maar ook daar zijn er uitvallers.

BEDRIJFSVOERING

De modernisering van de bedrijven die gedurende de jaren '70-'90 op verschillende bedrijven al in gang gezet werd, bereikt nu alle bedrijven. *Sommige traditionele technieken hebben hier langer overleefd dan in andere streken, te wijten aan het conservatisme en de trots van de Pajotse boeren (E).* Gedurende de jaren '90 doven deze technieken echter volledig uit omwille van de voortdurend oprukkende mechanisatie. Daarenboven doen vanaf de eeuwwisseling ook de elektronica en robotica hun intrede in de landbouw waardoor meer en meer machines computergestuurd worden en de boer nog verder afglijdt naar het ondernemerschap. Diezelfde mechanisatie zorgt voor een grotere ontmenging van de bedrijven. Alles staat in functie van een hoger productievolume, dubbeldoelkoeien bestaan zo goed als niet meer, slechts op een handvol bedrijven na, en de voederratio's worden zo bepaald dat de koe het voeder zo snel en efficiënt mogelijk omzet tot een zo groot mogelijke hoeveelheid melk of vlees. Dankzij een toenemend gebruik van aanvoerproducten zoals sproei- en meststoffen, wordt zelfs de teeltrotatie ingekort zodat, in functie van de specialisatie en mechanisatie, slechts een handvol teelten overblijven per bedrijf. Ook de zelfvermarkters specialiseren zich, zoeken een specifieke afzetmarkt en richten hun gehele productie in functie daarvan in.

ECONOMISCH

Van de lokale verwerking blijft in het Pajottenland nog maar heel weinig over. Het is dan ook de periode waarin de exportgerichte verwerkingsindustrie een enorme vlucht neemt, meest getypeerd door de aardappelverwerkers, Lutosa (in Leuze) op kop, en de diepvriesindustrie die zich vanuit West-Vlaanderen (Roeselare) verder in het land uitbreidt. De overgebleven zaakvoerders aan wie verkocht wordt zijn Aveve, de suikerfabriek in Tienen, molens Dobbeleer in Halle en melkerij Olympia in Herfelingen. Aardappelen worden enkel nog onder contractteelt gezet en de runderen gaan rechtstreeks naar het slachthuis. *Vroeger waren dat allemaal heel kleine lokale zaakvoerders die gemeentelijk bestonden. Nu zijn er enkel nog een paar hele grote die de provinciegrenzen overstijgen (E).* Niet zelden zijn het dezelfde handelaren die veevoerders, zaden, sproei- en meststoffen verkopen alsook afnemer zijn van de oogst. Zij sluiten de boer als het ware in en het is dan ook niet ongebruikelijk dat zij de boerderij overkopen als deze failliet gaat. De boer kan verder boeren, maar dan als loonwerker.

Vroeger was de boer een economische denker, die zelf zijn producten vermarktte en prijszetter was. Hij verkocht zijn koeien aan de beestenmarchand, zijn tarwe aan de molenaar, enz. Vandaag weet hij niet meer hoeveel hij voor zijn melk zal krijgen of hoeveel een koe in het slachthuis zal opbrengen, hij wordt een prijsnemer (A).

Boeren zijn prijsnemer geworden vanaf het moment dat zowel aan de kant van de toelevering als van de verwerking een sterke industrialisatie gekomen is. De boer is eigenlijk een familiaal bedrijf gebleven en platgedrukt door die industrialisatie (E).

Zo zijn er velen die het financieel moeilijk krijgen omwille van de zware concurrentie, de vrije wereldmarkt, dalende afzetprijzen en stijgende aankooprijzen. *Het voedsel in de jaren 60-70 was niet duurder dan nu, maar we verdienden er wel iets aan. [...] Al het voedsel wordt te goedkoop. Een boer krijgt geen euro meer voor een kg varkensvlees. De varkens zijn niet meer van de boeren, dat is het probleem. Het is de veevoederindustrie die alles in handen heeft. Dat is met de kippen ook aan het gebeuren, straks volgen de runderen en de melk (C).* Het is kiezen tussen een voortdurende schaalvergroting en productiemaximalisatie of een radicaal andere weg, zelfverwerking en zelfvermarkting, biologische productie of een andere niche waar de prijzen beter zijn. *Ja, er zijn redelijk wat boeren gestopt. Als de zonen dan overnemen doen ze er iets naast, want met 20-30ha kunt ge uw boterham niet meer verdienen. Tenzij ge die specifieke gevallen hebt die bio geworden zijn en er groenten bijgenomen hebben. [...] Ik vind dat wij onderbetaald worden omdat wij voor de gezondheid van de mensen zorgen (D).*

Eens we, dankzij de boerenmarkt in Gaasbeek, onze eigen hoevewinkel en hoevebakkerij begonnen zijn, is het veel verbeterd. Mijn kinderen hebben nu een heel goed loon, ik ook (C).

POLITIEK

In 1992 komt de eerst grote GLB-hervorming met als grootste verwezenlijkingen een meer productiegerichte ondersteuning in plaats van een marktgerichte ondersteuning. Producenten worden daarbij ook aangespoord meer milieuvriendelijk te produceren. Pas na de hervorming in 2003 wordt de productiegerichte ondersteuning (coupled support) ingeruild voor rechtstreekse betalingen (decoupled support) naargelang de productiewijze, maar niet meer naar de productiehoeveelheid. Een stijgende aandacht voor het milieu en het landschap brengt in 1991 de Europese Nitraatrichtlijnen met zich mee waar het Mestactieplan (MAP) een direct gevolg van is en in 1993 van kracht gaat. Boeren worden aan banden gelegd voor wanneer en hoeveel mest ze uitrijden. *Helikopters vlogen rond om te controleren of, als zij vanaf de 15^e februari mest mochten uitvoeren, ze de 14^e al geen mest uitvoerden (G).*

De controles worden steeds strenger en de boeren worden opgezadeld met een groeiende berg administratieve taken. *Dat is een van de redenen waarom de boeren het zo moe zijn. Ook leefbare bedrijven gaan onder de last gebukt omdat ze nooit administratieve opleiding gehad hebben. Ze moeten dan voor alles met hun paperassen van hus naar her lopen, en als ze er zelf niet een beetje wijs in zijn of klaar in zien, kunnen ze de trappers niet meer volgen (G).* Daarenboven worden de straffen ook hoger als ze niet in orde zijn met de voorschriften: *Het afpakken van die premies was een echte aanslag op hun inkomen, want ze hadden daar recht op. De boeren begrepen dan niet waarom ze de premies verloren als ze niet in orde waren met de mestbank, maar het was wel het middel van de overheid om hun in de pas te doen blijven lopen. Dat gaf veel morele druk, onbehagen in het gezin en maakte de boerenstiel minder aantrekkelijk voor kandidaat-opvolgers (G).*

En als dat nog niet genoeg was, wordt de zaak nog gecompliceerder met de komst van de natuureservaten en de beheersovereenkomsten: *Daar waren ze unaniem tegen omdat het terug over meer regels ging. Anderen die van buitenaf kwamen zouden hun vertellen hoe ze moeten boeren, dat wilden ze niet. Zij vonden dat zij het landschap het best beheerden, niet de staat met hun regeltjes (F).*

Het zijn de grootste bedrijven die proportioneel de meeste steun genieten, ook al zijn het vaak net die bedrijven die het meest overlast uitoefenen op het milieu. De politiek, de banken en zaakvoerders blijven duidelijk doorzetten op een voortdurende schaalvergroting en productiemaximalisatie. *Wat ik niet begrijp is dat de groten altijd in de kijker gesteld worden in plaats van gemengde gezinsbedrijven zoals wij, en zo waren er veel in Vlaanderen. Financieel gezien hebben ze ons weinig tot nooit moeten*

ondersteunen, terwijl die groten altijd maar meer geld moesten vragen om te overleven. Een bedrijf met 500 melkkoeien is ook niet rendabel, daar geloof ik niet in (C).

Ik ken een boer en die komt in Kester bij mij en zijne zoon ging overnemen. Ze hadden 40-50 koeien en hij zegt: mijne stal is verouderd, ik moet een nieuwe zetten. Ik ga 60 koeien zetten zegt em. Ik zeg, ba ja, da's toch genoeg he. Als ge dat goed soigneert kunt ge daarmee uw boterham verdienen. Nu gaat hij bij de Ceram, bij de bank en die zeggen: ja maar neen, ge moet er 100 zetten en dan gaat ge geld krijgen. Echt de waarheid he. Die boer zet 100 beesten, heeft geen eten, kan met zijn stront niet weg en heeft een hele hoop problemen. En dat was een gezond bedrijf he. Niet te geloven hé, hoe ze dat kapot geboerd hebben (C).

Die boeren die het groots zien, fotografeer ze eens vandaag en binnen vijf jaar en je zal zien hoe het daar evolueert. Ze denken dat ze de wereld gaan veroveren met hun koeien, maar het zal gene waar zijn. Ik ken veel bedrijven waar't miserie troef is omdat ze hun werk niet meer aankunnen. We kijken allemaal hoger dan we kunnen realiseren (A).

Zelfs al worden er geen directe exportsubsidies meer uitgeschreven, dan nog kiest de EU nog steeds de kaart van een exportgerichte landbouw. De GATT-onderhandelingen en de oprichting van het WTO (World Trade Organisation) respectievelijk in '94 en '95 zijn hier duidelijke voorbeelden van. Later volgen TTIP en CETA die de vrije handel en de wereldmarkt vrij spel trachten te geven. *Europa speelt daar een belangrijke rol in, de boer krijgt iets in de plaats, een compensatie, maar is uiteindelijk toch de dupe (G).*

SYNDICALISME

Syndicaal gezien blijven de drie voornaamste bewegingen in het Pajottenland de Boerenbond, het ABS en het VAC. Het VAC versterkt zijn ledenwerking gedurende de jaren '90, voornamelijk dankzij zijn goede diensten en ondersteuning op vlak van boekhouding. De syndicale samenhang en strijdlust, zoals die in de periode '70-'90 aanwezig was, neemt echter af omwille van een dalend aantal boeren en een grotere afstand tussen de blijvers. Ook de jongere generatie boeren interesseert zich minder voor het bredere syndicaal gebeuren. *Jonge landbouwers vinden we enkel en alleen nog terug in beroepsverenigingen, binnen Groene Kring en de bedrijfsgilden. Binnen hun vakgroep gaan ze nog actief zijn, maar daarbuiten veel minder tot praktisch niet (E).*

KENNISOVERDRACHT

Deze laatste periode kent ook grote veranderingen inzake kennisoverdracht. Kennis verschuift vanaf de jaren '90 van de staat naar privéhanden. *De bedrijfsbegeleiding vanuit het Ministerie van Landbouw is eigenlijk doodgebloed, gaat door gebrek aan fondsen niet meer door (G).* Na de invoering van het MAP verandert het staatsadvies van een technisch en economisch gebeuren naar een meer specifieke hulp bij het toepassen van nieuwe wetten en regels. Advies wordt als het ware een instrument om de boeren te ondersteunen de groeiende administratieve berg de baas te kunnen. Technisch advies gebeurt tegen betaling of door de grote sproeistof- of veevoederbedrijven die hun consultants erop uitsturen om de boeren te vertellen wat ze moeten doen en kopen. *Ja, wij beslissen niets meer. Hier komt iemand, een consulent die heeft gestudeerd, en die zegt wat je nodig hebt. Je kan hun producten natuurlijk ook niet kopen en dus niet spuiten, maar dan lost ge't zelf maar op. En elk jaar veranderen de producten want die van vorig jaar moogt ge niet meer gebruiken (C).*

Anderzijds zijn er de landbouwonderzoekscentra waar boeren terecht kunnen met vragen of om vorming te volgen. Het Provinciaal Proefcentrum Kleinfruit in Roosdaal/Pamel vervult die rol,

voornamelijk voor de fruitboeren, hoewel er ook voorlichtingen doorgaan binnen andere domeinen. Wat andere onderzoekscentra betreft, ligt Pajottenland te ver af waardoor boeren de stap niet zetten erheen te gaan. Ook het Waalse CARAH in Ath wordt vandaag van hen gescheiden omwille van de taalbarrière.

De bedrijfsgilden onder de Boerenbond worden op hun beurt grondig hervormd omwille van een dalende aantal boeren en een tekort aan leden. Het zorgt ervoor dat minder samenkomsten georganiseerd worden en deze vaak gecentraliseerd worden om grotere gebieden te overkoepelen. *Minder en minder bedrijfsgilden doen nog individueel aan voorlichting met het organiseren van vier vergaderingen per jaar en een cursus, melkveehouderij of iets anders. Dat wordt nu meestal voor grotere entiteiten en grotere gebieden door één bedrijfsgilde georganiseerd (G).*

In bepaalde middens gebeurt kennisuitwisseling rechtstreeks tussen de boeren. De boerenmarkt van Gaasbeek is een katalysator en stimuleert boeren naar meer zelfvermarkting en zelfverwerking. *Wij hebben hier die stroming op gang gebracht en nu zijn er veel boeren die thuis verkopen. De ene al wat beter als de andere, maar bij velen gaat de vrouw ook buitenshuis werken (C).* Anderzijds komen er ook andere zaken bij kijken die niet voor ieder weggelegd zijn: *Ge moet het ook kunnen verwerken en verkopen en dan ook de manier hoe ge verkoopt, hoe ge de producten aan de man brengt. Ge moet ook een keer kunnen lachen (C).* Andere boeren zijn dan weer terughoudender om hun collega's te kopiëren. Ook zij die als eersten naar bio overschakelden werden met scheve ogen bekeken, zelfs al verdienden ze er goed hun boterham mee.

Het feit dat ik bio geworden ben doet de andere boeren zeker iets, maar ze komen niet kijken. Ze weten wat ik doe. Ze gaan dat niet kopiëren. [...] De stap zetten naar 'we gaan het anders doen' gebeurt niet, ook al heb ik daar de beste contacten mee. Dat wordt niet gedaan, en dat heeft eigenlijk te maken met dat een boer op zijn tractor zit, die werkt niet meer met zijn handen. Ge moet eigenlijk de stap zetten naar 'ik stap uit mijn tractor en ga terug naar de grond' (D).

We hebben verleerd met onze handen nog rechtstreeks in contact te komen met de grond. Nu moet het allemaal machinaal kunnen gebeuren. Bio wordt gezien als een achteruitgang (A).

CONCLUSIE

De boerengeschiedenis van Pajottenland werpt een licht op de identiteit van de Pajottenlander. Die identiteit is echter niet eenvoudig te vatten en moeilijk in zijn totaliteit weer te geven. Enkele typeringen die gedurende de interviews en het sleutelen aan de geschiedenis naar boven kwamen zijn de volgende: eigenzinnig, niet voor één gat te vangen, trots, behoudsgezind, creatief, laat niet in zijn kaarten kijken, houdt de teugels zelf in handen, zelfstandig, baas in eigen huis of op eigen veld, traditionalistisch, strijdlustig, laat zich niet op sleptouw nemen, opportunistisch, eigengereid.

De echte Pajotten zijn het best te beschrijven aan de hand van de Geuzenhouding die ze innemen. Qua mentaliteit sluiten zij daar nauw bij aan, ze zijn geen trouwe volgeling van het een of het ander ideologisch verhaal. Ze zijn heel sterk op hun eigen (E).

Die mentaliteit samen met de ligging maakt dat Pajottenland gedeeltelijk gespaard bleef van een nog grotere industrialisatie van de landbouw, zoals het geval was in andere streken in Vlaanderen, in Europa en in de wereld. De Pajotse bevolking is zich, dankzij hun tegendraadsheid, blijven verzetten tegen de schaalvergroting en productie-maximalisatie en heeft er vooral voor gezorgd dat zij bepaalden wat er met hun gronden gebeurde. Het maakt dat ze hun gezinslandbouw in zekere mate hebben weten te bewaren en deze ook in de toekomst zullen blijven verdedigen. Ze laten zich de troeven van hun streek, vruchtbare grond en nabijheid van de grootstad niet uithanden nemen. Ook al verdiept de kloof zich verder tussen de geïndustrialiseerde bedrijven en de gezinsbedrijven, hopen deze laatsten nog steeds dat ze op termijn de erkenning zullen krijgen die ze verdienen, op vlak van landschapsbeheer, voedselvoorziening en sociale samenhang.

Lucas Van den Abeele
Lucasvandenabeele@gmail.com
0497047142